

Reformacija u Hrvatskoj

Ovaj tekst donosi pregled reformacije od 16. do 21. stoljeća na području današnje Hrvatske. Temeljem istraživanja i dostupnih podataka obrađuje se pitanje nazočnosti reformirano-kalvinskog i evangeličkog-luteranskog kršćanstva. Članak je u cijelosti preuzet iz knjige Branimira Bučanovića, *Reformacija u Hrvatskoj* (ISBN 978-953-59035-1-2 CIP 000952193), a knjiga se može naručiti kod autora (GSM: 098 304 569 ili branimir.bucanovic@zg.t-com.hr). Citati drugih povjesničar, biografija kao i veći dio iz knjige su izostavljeni.

Članak obrađuje slijedeće cjeline: Dolazak reformacije, Slavonija i Baranja, Zagreb, Međimurje, Istra, Dalmacija, Prva Sinoda, Tiskare reformacijske literature, Zatiranje vjere, Bolje stanje, Patent o vjerskim pravima i zakonska zaštita, Dvadeseto i dvadeset prvo stoljeće, Doba komunističkoga totalitarizma, Republika Hrvatska, Posljednji popis i zaključak.

Dolazak reformacije

Reformacijski utjecaj na područje današnje Hrvatske dolazio je preko **današnje Mađarske, Kranjske (današnja Slovenija) i Štajerske (Austrija), te Italije (Kopar)**, a kod njih iz zemalja u kojima se ustrojila i opstala reformacija (**Njemačka i Švicarska**).

Najgorljiviji promicatelji reformacije bili su **katolički svećenici**, teolozi i biskupi (pr. biskup Petar Pavao Vergerije ml., biskup Ivan Vergerije st., biskup Franjo Jozefić, biskup Andrija Dudić, biskup Marko Antun de Dominis itd.). Pošto su — pozorno i pobožno proučili *Sveto pismo* — spoznali su vrijednost onoga što je promicao reformacijski nauk. Napuštaju Rimsku Crkvu, postaju gorljivi reformatori te promiču i razvijaju reformacijski nauk. **Plemstvo** (Nikola Šubić Zrinski i mnogi plemenitaši te obitelji o kojima će biti više govora u poglavlju Međimurje, Đuro III. Frankopan (†1609.), Nikola Mlakovečki, plemenitaši Jankovići, Ugnand, Erdödy, Sekelji itd.) je promicalo reformaciju iz različitih razloga: ponekad je to bio interes, drugdje vjera u Boga. **Trgovci** koji su se susretali s evanđeoskim porukama na narodnom jeziku i pristupačnom načinu. **Vojnici** kojima je Evanđelje, u teškim okolnostima, bila utjeha za dušu. Najvažniji je **narod** koji je bio otvoren za evanđeoski nauk. Iako mnogi nisu marili za vjeru, bilo je mnogo onih koji jesu, a to je bilo presudno za širenje reformacije.

Reformatorski propovjednici su donosili utjehu vjere. Turcima nisu bili prijatna jer su se tek ustrojavali i nije ih bilo mnogo. Oni su negdje podržavali reformatore, negdje rimokatolike. Od koga su imali korist toga su podržavali.

Reformatori odbaciše sve idolo-ikonopokloničke oblike religioznosti te su promicali, sa velikim žarom, biblijsko-izvorno Evandjelje Gospodina Isusa Krista. Bili su to zanesenjaci puni energije i vjere u Boga.

Njihova nastojanja su, ponegdje, podupirali i pojedini plemići. Mnogi su smatrali da ih je stigla Božja kazna zbog klanjanja kipovima, slikama i prikazama, te zbog napuštanja izvornog nauka Gospodina Isusa Krista i apostola, pa su podržavali reformatore. Drugima je dojadilo bogaćenje religijske institucije. Sve se je naplaćivalo, od krštenja do pokopa, uz to desetina od prihoda te dodatni materijalni darovi. Svećenstvo je uglavnom brinulo za sebe, baš kao i plemstvo, a narod je bio izvor bogaćenja. Bio je to dobro razrađeni sustav koji je djelovao, bez iznimke, svugdje u Europi pa tako i Hrvatskoj.

Razlozi zbog kojih su Hrvati prihvaćali nauk reformacije bio je taj što je propovijedanje Evandjelja i Bogoštvlje bilo na narodnom jeziku, kao i materijalna skromnost reformacijskih crkava, promicanje biblijske pobožnosti te gorljivost i rječitost propovjednika.

Na području Slavonije, Baranje i južne Mađarske bilo je veliko duhovno buđenje pa je već 1550. održana i Prva Sinoda (o kojoj pišemo kasnije), a to je svega tridesetak godina nakon početka reformacije. Sudski procesi i žestok progoni u Istri započinjju oko 1540., pa je jasno da je i tamo bilo duhovnih gibanja. Međimurje je oko 1550. već imalo značajan broj reformacijskih kršćana, a to vrijedi i za središnju i djelomično južnu Hrvatsku. U današnjoj Sloveniji je, uz njemačko i slavensko stanovništvo, živio veliki broj Hrvata, a tamo je bio i veliki broj hrvatskih propovjednika. Mnogi od njih mogli su tamo djelovati jer je germansko plemstvo bilo sklono reformacijskom nauku. Metlika (udaljena 38 kilometara od Karlovca), nekad hrvatsko mjesto, već je 1550. postala središte iz kojega se širila evanđeoska poruka na narodnom jeziku među Hrvate.

Jedan od pokrovitelja reformacije bio je **hrvatski ban Petar I. Erdödy (1463. – 1547.)**. Utemeljitelj znamenite plemenitaške obitelji, bio je revan u promicanju hrvatske reformacijske literature te je skrbio i brinuo za Hrvate reformacijske svećenike. Prema njegovim izvješćima reformacijsko kršćanstvo se je uspješno širilo te pridobivalo veliki broj pristaša, kako u plemstvu tako i narodu. On je bio vješt u pisanju na latinskom i hrvatskom jeziku. Osobno je naložio da se reformacijske knjige kupe i šire iz Metlike. Proročki je uočio kako će nastupiti teško vrijeme i progoni dolaskom biskupa Đure Draškovića.

Barun Carstva Ivan III. Ungnad Weissenwolf (18. kolovoz 1493. — 27. prosinac 1564.) vrhovni kapetan Hrvatske kraljevine i Slavonije od 1552. do 1556., varaždinski župan, vlastelin i vlasnik Samobora (1525. — 1534.) bio je hrvatski zet (oženjen za Anu Thurry čija je majka bila Helena Frankopan).

Zbog svojih sklonosti prema kršćanskoj reformaciji, te zbog toga što je promicao biblijsku nauku među Hrvatima Car mu je, na nagovor rimske inkvizicije, 1556. oduzeo sve službe. On je sa suprugom i djecom otišao živjeti u Würtemberg. Dvojica starijih sinova vodili su brigu o imanjinama u Hrvatskoj. Ivan III. će postati najveći podupiratelj i osnivač Uraške tiskare. Ovaj njemačko-hrvatski domoljub i reformator nastojao je promicanjem reformacijskog kršćanstva donijeti duhovnu obnovu i proširiti vjeru među Turke.

Poznati propovjednik bio je **Hrvat Grgur Vlahović († 18. veljače 1581. Ljubljana) iz Ribnika** nedaleko od Metlike, kojega je podržavao i ban Petar Erdödy I. te mu je otvorio vrata za prenošenje evanđeoske poruke Hrvatima, na svojim posjedima, koja kreće oko 1560. Vjekoslav Klaić donosi svjedočanstvo Matije Khlombnera, ljubljanskog staleškog pisara, u kojemu piše: »Gospodin Grgur u Metlici djeluje deset milja daleko i široko krsteći i propovijedajući s velikom silom; on je zaista najbolji propovjednik. Gospodin ban (Petar Erdödy) primio ga je u svoju milost i pozvao ga da dođe u Slavoniju u njegove gradove; grofovi u Hrvatskoj rado ga slušaju, te je u njih i kod ostalog općinstva u velikom ugledu.« Navod je iz pisma napisanoga je 1561., a 1563. isti izvor i pisar navode: »Kapitani u Senju i i Bihaću tražili su propovjednike, jednako i kapitan na Rijeci (Franjo Barbo). Ban Erdedi pozivao je također predikante u Zagreb, a među njima Grgura Vlahovića iz Metlike, pa ih je odanle htio poslati u Sisak.«

Značajni propovjednik bio je **Hrvat Mihel (Mihajlo) Bučić**. On je nakon teoloških studija i obraćenja Bogu postao gorljiv zagovornik širenja biblijskoga nauka. Djelovao je kao župnik u Stenjevcu 1567. (današnja zapadna zagrebačka četvrt), potom od 1567. do 1571. u međimurskoj Belnici. Zbog propovijedanja i promicanja evanđeoskog nauka na hrvatskom jeziku optužen je za kalvinizam i husitizam. Tvrdio je da kruh i vino ne postaju stvarno Tijelo i Krv Kristova. Biskup Drašković mu je to žestoko zamjerio te, u skladu s naukom Rimske Crkve, tvrdio da se tijekom Mise jede stvarno Tijelo i pije stvarna Krv Kristova, tj. kruh i vino mijenjaju supstanciju kroz transupstancijaciju. Optužen je da svojim tiskarskim radom širi kalvinizam i hustizam po tadašnjoj Slavoniji. Zbog Bučića su održane tri sinode, na trećoj (8. ožujka 1574.) proglašen je heretikom i ekskomuniciran. Biskup Drašković je tražio od cara Maksimilijana da Bučića progoni i ubije. Spasili su ga hrvatski domoljubi Zrinski. Bučić je bio izuzetan reformator, propovjednik i pisac.

Biskup Andrija Dudić (Budim, 16. veljače 1533. — 23. veljače 1589., Wroclaw), jedan je od biskupa Rimske Crkve koji je otvoreno zagovarao kršćansku reformaciju. Bio je: reformator, teolog, filozof, filolog, fizičar, astronom, spisatelj, diplomat i poznavatelj medicine. Na Tridentskom koncilu (1562. — 1563.), između ostalog, podržavao je približavanje te pomirenje

rimokatolika i reformatora. Održao je značajne govore na koncilu, vrhunske po sadržaju, retorici i gramatici. Njegova pomirljiva i progresivna stajališta su odbačena te pobjeđuje tvrdolinijaška struja Rimske Crkve. Surađivao je s biskupom Đurom Draškovićem. Bio je naslovni biskup Knina, te Csanádua i Pečuha. Nakon što je pomno proučio teologiju, napušta Rimsku Crkvu te podržava kalvinizam i luteranizam. Budući da nije želio živjeti u preljubu, a brak nije gledao kao niže stanje, oženio se poljskom plemkinjom. Optužen je i osuđen na smrt, od rimske inkvizicije, te su ga nastojali ubiti. O njegovoj veličini govori činjenica da su na 400. obljetnicu njegove smrti (1989.) akademije Mađarske i Poljske objavile pet svezaka njegovih radova sa 1033 pisma. Ovaj Hrvat ostavio je traga na razvijanju reformacijske misli.

Slavonija i Baranja

Većina reformatora bili su hrvatskog i mađarskog porijekla, uglavnom obraćenici na vjeru u Boga: svećenici i franjevci. Oni su gorljivo prenosili biblijske istine narodu koji je njihove poruke prihvaćao. Bilo je to vrijeme duhovnog gibanja među Hrvatima i Mađarima te ostalim narodima tog kraja.

Mihel Starin (mađarski Mihály Sztárai) središnja je osoba u širenju kršćanskog-biblijskog nauka među Hrvatima i Mađarima Slavonije, Baranje i južne Mađarske. Bio je odličan župnik-pastor, propovjednik, teolog, apologet, vjeroučitelj, glazbenik (svirao violinu), kompozitor, pisac, dramaturg, te biskup (superintendent) u Lugu (*Episkopus de Lasko*). Djelovanje tadašnje reformacijske biskupije obuhvaćalo je djelomično područje današnje: hrvatske Baranje, Slavonije i dio južne Mađarske.

Rođen je oko 1500-te u mjestu Stara u Mađarskoj (danas mađarski Drávasztára), blizu granice današnje Hrvatske nedaleko Drave i mjesta Sopje i Starin u Hrvatskoj. Mihel Starin je bio Hrvat, a ne kako se pogriješno tvrdi Slovak. Učio je teološke studije u Sáraspatoku (danas je tamo jedan od četiri teološka fakulteta Reformirane Crkve u Mađarskoj), a studije završava u Padovi 1520. Služio je kao dvorski svećenik te bio sudionik Mohačke bitke.

Rano je postao zaljubljenik vjere u Boga i kršćanske reformacije (1528.), Lutherovih pogleda. Napustio je franjevački red i s velikim žarom naviještao Evanđelje Gospodina Isusa Krista. Vrlo predano i uspješno širi vjeru u Boga među Hrvatima i Mađarima. Nastanjuje se 1544. u Lugu (Baranja), nedaleko od Osijeka. Ta Crkvena općina, Reformirane kršćanske kalvinske Crkve u Hrvatskoj, djeluje i danas.

Prema podacima koje je objavio (20. lipanj 1551.), na području svoga djelovanja, u trideset godina, uspio je proširiti evanđeoski nauk u

120 naseljenih mjesta. Teško je točno odrediti broj i veličinu tih reformacijskih zajednica, ali je za pretpostaviti da se radi o relativno velikom broju od nekoliko tisuća. Preveo je i uglazbio više psalama od kojih je šesnaest sačuvano i objavljeno. Napisao je najmanje šest vjerskih pripovijesti koje su imale pjesničku formu te su korištene kao igrokazi za pouku narodu.

Starin je bio u sukobima sa svojim nekadašnjim duhovnim drugovima. Strukture je dobro poznao pa je točno znao njihove grijehе. Moglo bi se zaključiti kako je njegova temperamentnost posljedica odgoja. Kod mnogih reformatora prvog naraštaja radikalizam je najčešće povezan s odgojem koji su primali u strogim religijskim kultovima.

Promicao je evanđeosku vjeru u Boga. Njegovo duhovno oruđe bila je *Biblija* — Riječ Božja — na temelju nje gradi i radi. Odbacuje kultsku praksu, idolo-ikonopokloništvo, te vrhovni autoritet čovjeka jer je za njega Gospodin Isus Krist glava Crkve koju je utemeljio. Na temelju evanđeoskog nauka, a po uzoru na velikane kršćanske crkve, odbacuje celibat kao nametnuto i propisano stanje te tobožnju višu duhovnost.

Mihael Starin nije bio evangelik niti reformiran u uobičajenom smislu te riječi, jer se konfesionalni identitet, u to vrijeme, tek razvija. Podržavao je i promicao evangeličko-reformirani nauk, dakle reformacijski u punom smislu te riječi. U vječnost ka Gospodinu preselio se je u Pápi (Mađarska) 1575.

Značajan nadnevak u povijesti reformacije Baranje zauzimaju 17. i 18. kolovoza 1576. Tada je u Kneževim Vinogradima održana Sinoda na kojoj je **nazočilo 40 reformiranih svećenika.** To svjedoči o vrlo živoj reformacijskoj djelatnosti i nazočnosti više desetaka crkvenih općina, na toj Sinodi su usvojeni crkveni zakoni za baranjske reformirane vjernike. Ova Sinoda imala je veliko značenje i za cijelu današnju Mađarsku jer je tada propisano kako osnivati škole i voditi crkvene knjige. Sinodu možemo smatrati nastavkom i razvojem reformacijskih zajednica i prve koja je bila 1550. (poglavlje Prva Sinoda). Reformacijski utjecaj na području Baranje nije uništen, a u Slavoniji se je zadržao najduže.

Zagreb

Ovdje želimo istaknuti pitanje reformacije u Zagrebu, a ono je povezano i sa Slavonijom jer je on, više stoljeća, i njezino sjedište. Budući su Zagrepčani bili previše otvoreni za reformaciju, nije postojalo drugog načina da ih se sankcionira pa su doneseni oštri zakoni protiv kalvina i luterana, u nakani da ih se prozelitizira ili iskorijeni. Ako se nisu htjeli pokoriti inkviziciji vršeni su sustavni, organizirani i različiti načini pritisaka i zlostavljanja. Prema tvrdnjama

povjesničara Franje Buntaka temeljni razlog osnivanja zagrebačkog sjemeništa bio je kako bi mladi, koji su na studijima u inozemstvu u velikom broju prihvaćali reformacijsko kršćanstvo, bili kontrolirani, te na sve načine zadržani u okviru postojeće religije. Unatoč represiji mnogi su prihvaćali reformacijsku religioznost. **Kako bi Hrvatima uništili slobodu vjeroispovijedanja te zatočili savjest donesen je 5. srpnja 1604. zakon, a inkvizitorske ovlasti dobiva biskup Šimun Bratulić.**

U cilju suzbijanja vjere nije se sustezalo ni od mača, pa je poznato ludovanje bana Tome Erdödyja, koji je po cijenu rata odlučio Hrvatima zabraniti misliti i vjerovati. On je, urlajući, izvukao mač na saboru u Požunu-Bratislavi (1608.), i bijesno poručio glede reformatora: »Ovim mačem iskorijenit ćemo tu kugu, ako nam dođe na vrata!«

Inkvizijska strahovlada utjerivala je strah, zlostavljala i provodila nasilje nad Zagrepčanima. Provodili su progone i zatvaranje vjernika reformacije, spaljivali ljude, a političke interese proglašavali religijskim dogmama.

Bilo je i tragikomičnih situacija. Slučaj nekog Benedikta Blažekovića koji je proglašen kalvinom (1601.). Biskup je tražio žestok progon i smrt zato što je promicao vjeru u Boga i Bibliju. Posebno mu je zamjereno zalaganje za evanđeosku vjeru te prigovor na bogaćenje klera i materijalno bogatstvo religijskih ustanova. Zanimljivo, on je bio jedan od supotpisnika prijedloga da se u Zagreb dovedu isusovci!?

Isusovci dolaze u Zagreb 1606. Razlog dolaska je zatiranje kršćanske reformacije i progon reformacijskih kršćana. Uz snažnu podršku i pomoć politike šire se Hrvatskom: Dubrovnik (1604.), Rijeka (1624.), Varaždin (1632.), Osijek (1687.), Požega (1698.). Ovaj radikalno-revolucionarni red bio je poznat po okrutnosti i nasilju pri ostvarivanju religijskih i političkih ciljeva. Poznato je da su se, tijekom svoje povijesti, bavili različitim spletkama, špijuniranjima, ucjenama pa čak i ubojstvima. Sudjelovali su u političkim prevratima i revolucijama (Engleska, Francuska itd.). Zbog svih tih razloga jedno vrijeme bili su ukinuti pa ponovno uspostavljeni (1773. — 1814.). Ovaj revolucionarni red imao je za cilj uništiti reformaciju te iskorijeniti ili istjerati sve kršćane reformacije, u tome su bili predani, fanatični i dosljedni. Osim okrutnih koristili su se i »mekanim«
metodama kako bi ostvarili ciljeve: tiskarstvo, školstvo, umjetnost, graditeljstvo te su posebno poticali izgradnju skupih i raskošnih bogomolja. Njihove napore je financirala hrvatska sirotinja, plemstvo i kler. Prve nitko nije pitao, drugi ponegdje, a treći rado i dragovoljno. Imali su prihode od zemlje te imovine koju su dobivali na poklon kako bi provodili propagandu. Svojim metodama u kojima je bilo sjaja i glamura (raskošne predstave, povorke uz fanfare i barokne građevine) pridobivali su puk na svoju stranu. Oni koji nisu bili zaneseni njihovim blještavilom bili su

ucjenjivani, proganjeni, zlostavljani ili ubijani. Kao direktna posljedica protureformacijskog djelovanja u Hrvatskoj isusovci potiču i promiču Marijanski kult te klanjanje kipovima, ljubljenje kostiju mrtvih ljudi (relikvije ili moći) te brane osobne molitve i čitanje *Biblije*. U Zagrebu u crkvi Sv. Katarine od 1618. imaju kip Marije koji je predmet klanjanja i središte religioznosti, nova bogomolja je građena od 1620. do 1632. Smišljali su priče, o čudesima koje su stvarali kipovi, kako bi ljudi imali vjeru u lijepa drvena i kamena, rukom čovjeka stvorena djela. Isusovci su sudjelovali u progonu tzv. vještica i vještaca koji su izvršavale svjetovne vlasti. Oni su, između ostalih, skupljali tzv. dokaze te su odgovorni za patnje i smrt tih ljudi.

Zbog radikalnih nastojanja i velikih materijalnih izdavanja rimskim inkvizitorima, reformacija se nije mogla razviti u Zagrebu, a svi koji su bili naklonjeni vjeri u Boga temeljem *Biblije* bili su žestoko napadani i sustavno proganjeni.

Bolje vrijeme za reformacijske kršćane u Zagrebu nastupa sredinom 19. st. nakon što su ukinute zakonske zabrane, i žestok progon. Tada će se početi naseljavati, u značajnijem broju, evangelici i reformirani kojih će do II. svjetskog rata biti više tisuća.

Evangelička crkvena općina ustrojena je kao podružnica Crkvene općine Ljubljana i djeluje od 1851. Ova zajednica okupljala je vjernike augsburgške-evangeličke i helvetske-reformirane konfesije. Prvo javno Bogoštovlje i pastoralnu službu kao **samostalna Crkvena općina otpočinja 5. prosinca 1865.**, a od 27. kolovoza 1877. dobiva podršku za djelovanje od Grada Zagreba. Bogomolja i župni stan izgrađeni su 1884., a škola 1888. Prema popisu iz **1857.** u Zagrebu je bilo 33 evangelika, a **1870.** 201. Porast je bio značajan pa je **1901.** bilo 470 vjernika od kojih su bili 360 augsburške, a 110 helvetske vjeroispovijedi, u školi je bilo 110 đaka. Porast je vidljiv do **1939.** kada ih je bilo 2042.

Prema popisu iz **1870.** u Zagrebu je živio 201 evangelik augsburške konfesije te 49 helvetske konfesije. Najveći broj reformiranih-kalvinskih vjernika bilježi se **1930.** kada ih je prema crkvenim statistikama u Zagrebu bilo 1147, to je ujedno najveći zabilježeni broj reformiranih vjernika u Zagrebu. Od tog vremena vjernici se polako rasejavaju pa ih je **1941.** bilo 471. Nisu imali bogomolju, a za njih je bio zadužen reformirani župnik iz Velike Pisanice. U ovaj broj se ne računaju reformirani, koji su bili dijelom Evangeličke crkvene općine Zagreb. Ona je, također, imala značajan broj reformiranih koji su bili pretežno njemačkog, a u manjoj mjeri mađarskog, češkog, slovačkog i hrvatskog porijekla. Za reformirane kršćane nije bio organiziran punovremeni pastoralni rad te nisu djelovali kao ustrojena Crkvena općina.

Tijekom komunističkog totalitarizma (1945. — 1991.) nastupilo je

izuzetno nepovoljno i vrlo teško vrijeme za reformacijske kršćane. Evangelici su, zbog vezanosti s Nijemcima, imali izuzetno teško vrijeme. Vjernici su napadani sa svih strana i sustavno uništavani od jugoslavenskih komunista, anabaptističkih radikala, te krivih odluka i neprirodnih koalicija za koje je odgovorno tadašnje vodstvo (osnivanje teološkog učilišta s anabaptistima potpuno protivno evangeličkoj teološkoj i eklezijalnoj tradiciji i nauku, te latentni sukobi s reformiranima).

Reformirana kršćanska kalvinska Crkva u Hrvatskoj obnovila je pastoralni rad, nakon dugo vremena, te organizira pastoralnu službu. Odlukom Sinode, koja je najviše tijelo Crkve, ustrojena je **Crkvena općina Zagreb 20. veljače 1999.**

Prema podacima iz 2016. u Zagrebu ima oko šest stotina reformacijskih kršćana (većina su evangelici-augsburške, a manji broj su reformirani-helvske vjeroispovijedi) koji djeluju u dvije Crkvene općine (evangelička i reformirana).

Međimurje

Velika hrvatska plemićka obitelj Zrinski bila je sklona reformaciji te je promicala biblijsko kršćanstvo u ozaljskom i međimurskom kraju. Zajednice i propovjednici bili su reformacijskog, evangeličkog-luteranskog i reformiranog-kalvinskog, smjera. Propovjednici su, uglavnom, bili Hrvati, a većinski narod Hrvati koji su se tamo naselili tijekom prodiranja Turaka.

Ban Nikola IV. Zrinski Sigetski († 1566.), veliki hrvatski vojskovođa i hrvatsko-mađarski nacionalni junak bio je podupiratelj reformacije. Ne može se tvrditi da je formalno tj. pravno postao vjernik crkava reformacije, ali je po svojoj prilici bio reformacijski vjernik te sigurno podupiratelj i promicatelj reformacijskog kršćanstva.

Nikola V. (1559. — 1605.) bio je reformacijski kršćanin i živio u Oslju. Kao školovani pravnik napisao je pravni dokument koji je pomogao razvoju Čakovca kao slobodnog trgovačkog središta te pomogao njegovom ekonomskom napretku.

Juraj IV. (Đuro III.) Zrinski (13. travnja 1549. — 4. svibnja 1603.) jedan od najmoćnijih hrvatskih velikaša s imanjima od Jadranskog mora do Gradišća, veliki ratnik i branitelj kršćanstva, gospodarstvenik, političar te utjecajna osoba Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva bio je uvjereni reformacijski kršćanin i reformator. Podupirao je i organizirao više reformacijskih crkvenih općina i tiskaru u Nedelišću. Juraj IV. Zrinski koristio je zakonsko pravo (Čija je zemlja – njegova je religija!) te odredio religiju na svojim posjedima. Budući

je bio gorljiv u svome opredjeljenju odlučio je reformacijsku religioznost promicati po Međimurju. U mladosti je bio skloniji evangeličko-luteranskom, u zreloj dobi reformirano-kalvinskom kršćanstvu.

Povijesni navodi često spominju kako je reformacija na tom području nasilno uvedena. Budući da su izvjestitelji zagovarali protureformaciju, a nerijetko podupirali i provodili rimsku inkvizicije, s pravom se treba sumnjati u ta izvješća. Kasniji povjesničari su nekritički prenosili te informacije pa je, kao i drugdje, o reformaciji u tim krajevima bilo u rasponu od netočnosti, poluistina do točnih podataka.

Juraj IV. Zrinski dopustio je suživot reformacijskih i katoličkih vjernika. Ne samo što je to prešućeno, nego su širene neistine i pripisano nešto što nije činio. Razlog je što su inkvizitori koristili metode tzv. mentalne rezervacije te poluistine kao načine svoje propagande. Njegov koncept suživota otpočeti će sramežljivo živjeti u Hrvatskoj tek 1859., no nije u potpunosti zaživio do današnjih dana.

Nikola VI. Zrinski (1570. — 1625.) jedan je od markantnijih osoba reformacije u Hrvatskoj. Po opredjeljenju bio je uvjereni reformacijski kršćanin skloniji evangeličkom smjeru. Stajališta je javno iznosio te je štitio reformacijske kršćane, posebno propovjednike kojima je prijetio smrtni progon.

Rimska inkvizicija počinje stezati žestok obruč oko Hrvata reformatora i hrvatskih reformacijskih kršćana, a okidač je Sabor 1604. Sabor je odlučio podržati politiku koju su zastupali mađarski zastupnici na carskom saboru u Beču, ali su se žestoko usprotivili slobodi savjesti i vjeroispovijesti. Dakle, 5. srpnja 1604., zastupnicima je u ime grofova Nikole VI. i Petra Erdödyja predložena rasprava na temu slobode vjeroispovijesti te protiv progona reformacijskih kršćana. Političari su uz podršku i lobiranje inkvizitora zabilježili čavao te na križ pribili reformaciju. Tada je donesena politička odluka o progonu, ubijanju i pljački Hrvata reformacijskih kršćana, izriječkom luterana i kalvina (više u poglavlju Zatiranje vjere). Ova odluke će imati dalekosežne posljedice. Političari toga vremena nisu vidjeli progresivnost reformacijskog kršćanstva te su stali u obranu interesa bečke politike i rimske inkvizicije.

Nikoli VI., kao i njegovim precima, nije dana banska čast koju su, po zaslugama za hrvatski narod, trebali imati. Pripadnost partiji i plemenu, ispred sposobnosti i domoljublja, posljedica je totalitarnog inkvizitorskog svjetonazora koji je postavio paradigme ponašanja održavane do danas u različitim sustavima.

Nikola VI. bio je kulturno i nacionalno osviješten Hrvat i domoljub. Potpomagao je književnost te je bio proglašen zaštitnikom evanđeoske vjere na

saboru u Banskoj Bistrici 1620. On je, također, bio pokrovitelj reformacijskog kulturnog kruga gradišćanskih Hrvata. Ovo govori u prilog činjenici da je postojao interes, koji je uništen, i među Hrvatima Gradišća za reformaciju.

Juraj V. Zrinski (31. siječnja 1598. — 18. prosinca 1626.) prelazi na rimokatoličanstvo. Ponuđeno mu je političko napredovanje ako se učlani u Rimsku Crkvu, prozelitizirao ga je Ivan Bakić prior pavlinskog samostana Sv. Jelene 1613. To je jedna u nizu činjenica koja potvrđuje da su fingirane optužbe o tome da su klerici Rimske Crkve bili ugroženi u Međimurju. Dobiva bansku čast kao mito rimskih inkvizitora i političara zbog činjenice da se je odrekao biblijske vjere i postao član Rimske Crkve.

Hrvatskim reformacijskim propovjednicima dolazi teško vrijeme kao i hrvatskim reformacijskim crkvenim općinama. Propovjednici Rimske Crkve, i latinski redovi (pavlina) ponovo se, u većem broju, vraćaju nazad. Iznenadna smrti Jurja V., 18. prosinca 1626., obavijena je tajnom. Borio se je u Tridesetogodišnjem vjerskom ratu s 1200 konjanika, za strane interese, kao sluga Hagsburgovaca (Ukupno je bilo između 20 000 do 30 000 vojnika iz Hrvatske koji su umirali za tuđinsku korist u Tridesetogodišnjem ratu 1618. — 1648.). Ubijen je, najvjerojatnije, od njemačko-češkog generala Alberchta Eusebiosa von Wallensteina koji ga je dao otrovati, dok neki tvrde da je umro od kuge. Iako je zbog političkih razloga postao rimokatolik, Juraj V. ipak nije dao uništiti reformacijske crkve. Rimska inkvizicija uništavat će te zajednice pomalo, ali sustavno i temeljito; za to će im trebati nekoliko desetljeća.

Iako je protureformacija sustavno i nasilno uništavala kršćansku reformaciju Hrvati su ostavili traga kao propovjednici i dušebrižnici. Prema istraživanjima Franje Bučara većina od njih su djelovali u današnjoj Mađarskoj, Sloveniji, Slovačkoj, Austriji itd. gdje je bilo dosta Hrvata. Npr.: Gašpar i Đuro iz Međimurja, Gašpar Dragonus; Đuro, Stjepan, Petar Ivanko iz Legrada, Vasilije iz Turnišća; Martin, Matija i Franjo iz Murskog Središća; David i Đuro iz Preloga, Matija iz Belnice, Ivan iz Varaždina, Ivan Kanižaj itd.

Zanimljivo je da se dosta Hrvata navode i kao supotpisnici dokumenta koji je imao za cilj zaustaviti protestantske frakcije, *Formula Concordia* (Würteberg 1577.) od superint. dr. Andreä; Đuro Blažević Dalmatinac, Andrija Cvjetan, Andrija Reöytök (Mursko Središće), Matija Forgac (Štrigova), Toma Kejsnik (Prelog), Gederocinus (Štrigova), Mirko Lenti (Kotoriba), Mirko Dubinski (Nedelišće), Ivan Vinicaj (Mursko Središće), te iz Legrada Đuro Sereny, Vasilije Kalmantsei, Benedikt Schemtei, te neki Ivan.

Od tridesetak crkvenih općina koje su djelovale na području Međimurja, rimska inkvizicija je uspjela uništiti sve osim one u Legradu.

Ona se spominje 1608., kao i ostale crkvene općine Međimurja, kao

dijelom Transdunavske biskupije u Mađarskoj. Legradaska općina je preživjela jer je bilo naseljavanja ponešto Nijemaca i najviše Mađara, te su oni i uspjeli očuvati tu reformacijsku zajednicu. To je jedina zajednica augsburške provenijencije koja je opstala, manje-više, u kontinuitetu od vremena reformacije. Okupljala je evangelika ali i reformirane koji su po etničkom sastavu ispočetka bili Hrvati, a poslije većinom Mađari. Legrađani su bili na visokom glasu kao ratnici i domoljubi pa je tako zapisan govor Đure Zrinskoga ml. 1659. na Saboru u Požunu (Bratislava): »Vi znate, da sam je dobar katolik. No kakva bi to bila od mene ludorija ako bi npr. svoje legradske vitezove i vojvode, te tamošnje luteranske zapovjednike protjerao iz Leграда? Svoje katoličke vojnike ne bih se ufao poslati ni na deset Turaka, a kada sam među protestantskim vojnicima, te slušam njihove pobožne molitve i psalme, nikada se ne vraćam bez pobjede iz turskih ratova.« Tijekom vremena rimska inkvizicija je prozelitizirala sve druge kršćanske zajednice, a ne samo reformacijske kršćane.

Nešto podnošljivije vrijeme nastupa nakon Edikta o vjerskoj toleranciji 1781. Zna se da su 1792. imali crkvu, školu s učiteljem i groblje te su tada brojili oko 400 duša, uglavnom Mađara, koji su većina bili evangelici uz manji broj reformiranih. Treća bogomolja izgrađena je 1841. (prvu je porušila Drava, druga je izgorjela), a toranj dovršen 1889. Bogoštovlje je do oko 1995. bilo na mađarskom, a od tada na hrvatskom jeziku.

Istra

Istra je u 16. st. bila pod vlašću Talijana (Mlečana) i Austrijanaca. Većina puka bili su Hrvati, uz značajan broj Talijana, nešto Slovenaca i ponešto drugih. Reformacija u Istru dolazi iz talijanskih područja (Trst), te austrijskih (Štajerska i Kranjska). Prevladavao je evangelički oblik reformacije uz utjecaj valdežana (reformirani) koji su, već tada, dugo djelovali na području Sjeverne Italije. Reformacijske ideje su najviše širili svećenici Rimokatoličke Crkve, među njima veliki broj bivših fratara i svećenika (pr. Juraj Cvečić) popova glagoljaša (pr. Stjepan Konzul Istranin iz Buzeta), biskupi (Petar Bonomo, Giovanni Battista Vergerie, Petar Pavao Vergerije ml., Franjo II. Jozefić Rican), pojedino plemstvo, trgovci, vojnici, i pučani.

Biskup Petar Pavao Vergerije ml. (1498. — 4. listopada 1565.) bio je značajan promicatelj reformacije. Potjecao je iz utjecajne koparske obitelji. Postigao je doktorat iz pravnih studija, a nakon smrti supruge započinje pravnu i diplomatsku karijeru u službi pape Klementa VII. Pravni poslovi su ga povezali s različitim pitanjima pa tako i reformacijskim. Budući je bio uspješan u papinskoj službi imenovan je prvo za modruškog, a potom i koparskog biskupa. Njegovo prihvaćanje reformacijskog nauka išlo je polagano i

postupno. Ispočetka povezano s pravnom službom, a postepeno dobiva vjersku dimenziju. Njegov brat Giovan Battista Vergerije bio je biskup u Puli te je optuživan da zastupa ideje reformatora Balda Lupetine kojega je rimska inkvizicija dala mučki ubiti. Optužen je da širi reformatorske knjige te osporava apsolutističku vlast pape. Godine 1543. započinje njegov progon i nastoje ga ubiti. Istraživao ga je rimski inkvizitor Grisoni koji 1548. dolazi u Istru kako bi mogao skupiti dokaze za optužbe. Godine 1549. odriče se materijalnih i drugih privilegija te odlazi u Švicarsku (kanton Graubunden) i tamo obavlja pastoralnu službu u Reformiranoj Crkvi. Bio je savjetnik vojvode Württemberga i Tübingena, te uključen u tiskanje i prevođenje reformacijske literature na hrvatski i slovenski jezik (Uraška tiskara). Putovao je u cilju širenja evanđeoskoga nauka, te pisao različite teološke spise. Umro je u Tübingenu. Njegov primjer potaknuo je mnoge svećenike i narod na vjeru u Boga i biblijsku pobožnost na narodnom jeziku.

Hrvat Stipan Konzul Istranin iz Buzeta (1521. — 1579.) jedna je od svjetlijih točki reformacije. Bio je iz svećeničke glagoljaške škole. Budući je reformacija poticala narodni jezik u Bogoštovlju, te nauk Svetoga pisma, prepoznaje njezinu teološku vrijednost. Zbog toga je proganjan i mora napustiti župu u Starom Pazinu, te 1549. odlazi u Kranjsku (današnja Slovenija), potom u Njemačku. Tamo se je 1557. priključio projektu tiskanja knjiga na hrvatski i slovenski jezik. Prevodio je na hrvatski jezik koristeći glagoljicu, te je izdao više knjiga. Bio je organizator tiskare u Urachu te je dao značajan doprinos u njezinom radu. Suradivao je s Primožom Trubarom, Antunom Dalmatinom, Jurjem Cvečićem i drugima. S Dalmatinom odlazi među Hrvate u Gradišće, propovijeda im Riječ Božju na narodnom jeziku, a tamo je završio i svoju zemaljsku utrku.

Značajan, ali ne jedini, promicatelj protureformacije u Istri bio je pulski biskup Klaudije Sozomeno (1583. — 1604.). Sozomeno strogo zabranjuje bogoslužje na hrvatskom, kako Hrvati ne bi mogli čuti Riječ Božju na svom jeziku. Naredba je izdana 1595., a Sozomeno je smatrao da bi Bogoslužje na hrvatskom jeziku bilo od pomoći reformatorima. Iako je bilo pokušaja pa čak i zahtijeva od gradske uprave Bogoslužje na narodnom jeziku je strogo zabranjeno i moralo je biti na latinskom jeziku po rimskom obredu. Djelovao je kao biskup u Puli od 7. veljače 1583. Žestok čovjek koji je proganjao sve koji su imali reformacijskih sklonosti. Borio se je protiv onih koji su naginjali tzv. Vergerijevim stavovima (koparski i pulski biskupi). Poznat je i po tome što je ukinuo tzv. aklijevski obred i uveo rimski, kako bi njegova crkva bila strogo Rimski Crkva po obredu i jurisdikciji. U cilju suzbijanja reformacije pokušava obnoviti sjemeništa, te uvodi strogu disciplinu i poboljšava pastoralni rad. Bio je protiv Hrvata popova glagoljaša koji su Bogoslužje imali na narodnom hrvatskom jeziku, a njih je smatrao i odgovornim za reformaciju. Iako je već u njegovo vrijeme reformacija praktično uništena, to ga nije

priječilo da ne bude radikaln te proganja »reformacijski duh«.

Reformacijski kršćani bili su žestoko proganjani. Prema istraživanjima koje je iznio Franjo Bučar o reformaciji među Hrvatima Istre, **navodi se 161 sudski progon zbog vjere**. Radilo se o vjernicima različitih nacija od kojih je najveći broj Hrvata. Progona su bili žestoki, **a sudski procesi zabilježeni su od 1542. do 1775. Sudsko i zakonsko zatiranje reformacijskog kršćanstva trajalo je 233 godine, a uključuje gotovo sve gradove i mjesta u Istri. Reformacijski vjernici bili su: javno sramoćeni, izopćeni, protjerivani i zlostavljani na različite psihičke i fizičke načine. Presude su bile od sramoćenja, izopćivanja, pljačkanja imovine do ubijanja**. Rimska inkvizicija provodila je progone, zlostavljanja, te poticala ubijanja i pljačku imovine reformacijskih kršćana, a egzekucije je provodila, u sprezi s njima, svjetovna vlast. Bile su to »uobičajene metode« koje su provodili u progona vjerski nepoćudnih kalvina i luterana.

One koje su prisilili da se odreknu vjere imali su pokoru za »nagradu«. Trebali su se: klanjati kipovima, moliti mrtvacima, ispovijedati — u svrhu nadzora — rimskim svećenicima, te su bili oznaćeni kao nepoćudni do kraja života! Oblici progona, koja je uvela rimska inkvizicija, bili su poganiji od onih koji je provodio poganski Rim nad kršćanima.

Znakovita je presuda — doživotnog kućnog zatvora te izopćenja — izrećena Ivanu Pavlovu, krznaru iz Vodnjana koji je osuđen za kalvinizam. On je pred svjetovnim i religijskim poglavarima te pukom, nakon mućenja i zlostavljanja, pod prisilom dao Izjavu kako bi spasio život.

Izjava iz 21. kolovoza 1583. ovako glasi. »Ja Ivan Pavlov, izjavljujem i pred legatom i inkvizitirom i patrijarhom, svetim evanđeljem kojega sam se sada, eto dotaknuo, na svoja usta, da vjerujem u svom srcu sve što sveta katolićka vjera nalaže i ući, te da se ovime odrićem i opozivljuem svako krivovjerje, pa bilo kakovo mu drago. Vjerujem u svetu hostiju, papu, da postoji čistilište, da treba sazivati svece, da je sveta misa od Boga, i da su svi kršćani dužni polaziti na misu u svećane dane, da ne treba jesti meso u petak, i na kvaterne dane, da se slike i kipovi svetih imaju štovati, da se dobrim djelima i postom pomaže dušama u čistilištu, da ne treba ćitati knjige od Kalvina i drugih heretika, da fratri i svećenici nemaju raditi težaćkog posla, te da se ne smiju ženiti. Dobro je da je sve više svećenstva u narodu, da ga na dobar put vodi i spašava, pa je dobro paliti svjetla u crkvama pred svetim sakramentima i svecima. Od srca žalim da sam kroz 15 godina bio zaveden krivovjerjem te sam nesretnik ja još isto pomogao širiti. Ubuduće, pak, obećajem da neću ćitati i držati ma kakvih heretićkih knjiga, i da ću svaku sumnjivu osobu odmah prijaviti inkviziciji. Ujedno izjavljujem da ću ćiniti svaku pokoru koja će mi biti naložena, te da joj se neću protiviti. Također obećajem da neću uteći niti pobjeći niti uteći ikamo bez dozvole svetog ovog suda, te da ću uvijek na poziv

svete inkvizicije i njezinih sadašnjih i budućih zastupnika staviti osobno i u svako vrijeme pred sud. I ako bi se kad ogriješio protiv ove moje zakletve, podvrgavam se svakoj kazni. Tako mi Bog pomogao i sveto evanđelje.«

Ovaj primjer »blaže kazne« koji navodi Franjo Bučar opisuje žestinu i okrutnost koja se je provodila nad Hrvatima koji su pokazivali sklonost vjeri u Boga *Biblije*. Oni koji su ustrajavali bili su protjerani ili pobijeni, kao i drugdje po današnjoj Hrvatskoj.

Jedan primjer nasilja rimske inkvizicije je ubojstvo Balde Lupetine (1502. — 1556.) iz Labina. Bivšega provincijala fratra, propovjednika i mučenika vjere. Bio je u srodstvu s Matijom Vlačićem koji mu je bio nećak. Osuđen je budući se nije htio odreći vjere u Boga, *Svetoga pisma* i Krista. Zbog vjerovanja u nauk apostola Pavla o predodređenju, spasenju po Božjoj milosti, zato što nije prihvaćao magijske rituale u religiji, te izmišljena mjesta nakon smrti iz koji se može izaći novčanim plaćanjem. Optužen je za luterizam, te mu je prvo presuđeno odsijecanje glave. Budući je u zatvoru nastavio svjedočiti svoju vjeru u Boga i nije se htio odreći Krista bio je dvadeset godina zatočen i zlostavljan. Na kraju je — po odluci rimske inkvizicije — udavljen u Veneciji.

Hrvati i ostali narodi u Istri prihvaćali su reformacijsko kršćanstvo, ali su bili sustavno i strastveno proganjani. Njihova savjest je zatočena te je svaki oblik biblijskog kršćanstva zatiran na okrutan i nasilan način. Ipak, bilo je onih koji su uspjeli izbjeći kandži rimske inkvizicije, pa su čak postigli i značajan uspjeh u promicanju reformatorskog nauka.

Potrebno je spomenuti čuvenog Hrvata teologa reformacije, evangeličkog smjera, koji je bio iz ovog kraja, iako nije izravno tamo djelovao.

Matija (Franković) Vlačić (Matthias Flacius) rođen je u Labinu 3. ožujka 1520., a umro 11. ožujka 1575. u Frankfurtu. Studirao je u školi Sv. Marko u Veneciji kod Giovannija Battiste di Cipellija. Njegov ujak Baldo Lupetina predložio mu je studije u Wüttenbergu. Bio je najznačajniji teolog reformacije rodом iz Hrvatske, ali je njegov rad i djelovanje bilo daleko od domovine iako je bio u doticaju s reformatorima u Hrvatskoj.

Uspio se je 1. svibnja 1539. upisati na sveučilište u Baselu, a 1540. prešao u Tübingen, te onda u Wüttenberg. Godine 1543. diplomirao je grčki i hebrejski jezik, a 1544. postao je profesor hebrejskog u Wüttenbergu. Bio je Melanchtonov prijatelj, ali je nakon Lutherove smrti došao u sukob zbog *Augsburškog vjerovanja* (1548.) te je otišao u Magdeburg (1549.). Zbog svoje dosljedne privrženosti Lutherovom učenju bio je napadan od mnogih »luterana«. Napadali su ga zbog stava o spasenju »samo po vjeri« i protivljenju onima koji su tvrdili da su dobra djela popraćena vjerom neophodna za spasenje. Bio je profesor Novoga zavjeta u Jeni od 1557. Ponovo se uključio u

teološku prepirku, vjerovao je da je grijeh psihički sastojak ljudske naravi. Većina evangelika je napustila to gledište te je morao otići iz škole. U Regensburgu je radio kao privatni učitelj grčkog i hebrejskog. Kratko je bio pastor u Antwerpenu (1566.), a onda se preselio u Strassburg 1567.

Njegov rad posebno je značajan u području crkvene povijesti i hermenautike. Imao je utjecaja na reformatore u Engleskoj. Vlačić je poznat kao otac crkvene povijesti zbog organiziranja, ali ne i pisanja, *Magdeburških stoljeća*, opsežne crkvene povijesti, prve od Eusebiusa u četvrtom stoljeću. *Magdeburška stoljeća* su ponudila povijesne izvore sakupljene u širokoj potrazi »od Škotske do Carigrada«. Sve se više prihvaća mišljenje da su engleski reformatori (John Knox i John Jewel) koristili Vlačićev *Catalogus testium veritatis* (*Katalog svjedoka istine*) u oblikovanju elizabetinske političke ideologije. Vlačićeva potraga za rukopisima rezultirala je sa nekoliko važnih prvih izdanja, a među njima *De errore profanarum religionum Firmiciusa Maternusa*, rijetki dokaz kasnorimske religije i Otfridovu *Evangelienbuch*, spomenik njemačkog jezika.

Zbog svog djela *Clavis scripture sacae* (*Zlatni ključ*) iz 1567., Vlačić je priznat kao otac hermenautike koju su kasnije nastavili Friedrich Schleiermacher, Wilhelm Dilthey i Hans Georg Gadamer. Bio je vrlo potentan pisac, napisao je oko tri stotine knjiga i brošura. Popis njegovih objavljenih radova je impresivan: *De vocaboulo fidei* (1549.), *De voce et re fidei* (1555.), *Catalogus testium veritatis, qui ante nostram aetatem reclamarunt Papae* (1556.), *Confessio Waldensium* (1558.), *Konfutationsbuch* (1559.), *Ecclesiastic historia, integram Ecclesiae Christi ideam secundum singulas Centurias, perspicuo ordine complectens... ex vetustissimis historic congesta: Per aliquot studiosos et pios viros in urbe Magdeburgica* (1559.–1574.), *Clavis Scripturae Sacrae seu de Sermone Sacrarum literarum* (1567.), *Glossa compendiaria in Novum Testamentum* (1570.).

Matija Vlačić bio je oženjen. Luther je bio nazočan njegovom vjenčanju 1545., imao je dvanaestero djece, a prva mu je žena umrla 1564. Njegov sin Matthias bio je profesor filozofije i medicine u Rostocku. Nažalost, Matija Vlačić je umro odbačen, ostavljen i proganjan od kasnijih evangelika jer je čvrsto stajao na izvornom Lutherovom nauku. Pravilo koje je sročio nije bilo shvaćeno u njegovo doba, ali ima mnogo više smisla danas: *Historia est fundamentum doctrinae – Povijest je temelj nauka!*

Dalmacija

Prostor Dalmacije, za razliku od ostalih dijelova Hrvatske, nije bio duboko zahvaćen reformacijskim kršćanstvom. To ne znači da nije bilo vjernika

— ljudi, klera, te plemstva sklonog reformacijskom kršćanstvu; ali snažan i strašan utjecaj rimske inkvizicije, borbe za preživljavanje, društvene nestabilnosti, blizina poturčene Bosne, te feudalna, materijalna i politička isprepletenost Rimske Crkve sa Mletačkom Republikom nisu išli u prilog reformacijskom kršćanstvu. Kako bi širila propagandu i represiju rimska inkvizicija imala je dva uporišta: Zadar još od 13. st., te Dubrovnik od 16. st.; radila je organizirano na tomu da Hrvate veže za Rimsku Crkvu koja je bila vodeća politička sila vezana i povezana s Mlečanima u Dalmaciji. Kazne za reformacijske kršćane bile su u rasponu od »blagih« (stigmatizacija i segregacija) do smrtnih te pljačke imovine. **Zabilježeno je oko dvije stotine sudskih procesa koje je vodila rimska inkvizicija, najviše zbog prihvaćanje i pristajanje uz protestantski nauk.**

Prva Sinoda

Prva Sinoda reformacijskih Crkava u Hrvatskoj održana je 20. travnja 1550. na području Vaskaszentmárton, hrv. Martinci (današnja Mađarska) nedaleko mjesta Vaška u Općini Sopje koja se nalazi u Virovitičko-podravskoj Županiji. Na tom području tada je živjelo oko 50 posto Hrvata, te isto toliko Mađara.

Neposredni razlog za Sinodu bile su prepirke o celibatu i postu. Rimski svećenici, u mnogim slučajevima, imali su izvanbračnu djecu te priljezne. Reformatori su smatrali da brak nije grijeh te da je amoravno živjeti u divljem zajedništvu i bolje je oženiti se, jer je to bila kršćanska praksa apostolske Crkve, kada su se kršćanski svećenici ženili. Obdržavanje nametnutog posta bilo je drugo pitanje. Reformatori su smatrali da se ne treba nametati post, rimski svećenici su smatrali da imaju vlast određivati ova pitanja i nametati ih svojim duhovnim podanicima.

Budući je velik broj svećenika prihvatio kršćanski nauk reformacije tadašnje, tursko-muslimanske, okupacijske vlasti odlučile su smiriti razmirice. Derviš beg je iz Pečuha odredio datum okupljanja kako bi se reformacijsko učenje preispitalo, a ishod Sinode je bilo teško predvidjeti. Turci su imali dobre poslovne odnose s rimokatolicima, ali su s njima i ratovali. S reformatorima su isto ratovali, ali oni nisu bili velika prijetnja pa su im, ponegdje, bili skloni. Reformatori su, za evanđeosko djelovanje, morali plaćati ucjenu.

Točan broj nazočnih nije poznat, a sudjelovalo je dosta predstavnika iz: Slavonije, Baranje (Hrvatske i Mađarske), i Šomođa. Tijek Sinode poznat je iz pisma reformacijskog župnika Hrvata Georgiusa Prodanisinusa, a na Sinodi su prisustvovali vojvoda i kadija. Svećenici koji su prihvatili kršćanski nauk zaklinjali su se desnom rukom na *Bibliju* i na kraju poljubili *Bibliju* i prisezali

kako će poučavati jedino kršćanski nauk temeljen na *Svetomu pismu*. Zaključak Sinode išao je u prilog reformatorima. Potrebno je uočiti kako su svi reformirani svećenici bili bivši katolički koji su vrlo dobro poznavali sustav, ustroj, nauk i grijehe svoje nekadašnje religijske institucije.

Dana 17. svibnja 1551. najvjerojatnije u Valpovu, možda Vukovaru, (često se spominju Tordinci, ali to po svoj prilici nije točno) održana je Sinoda poslije Valpovačke i Vukovarske vjerske prepirke, a u danima poslije održavane su i seniorske Sinode.

Postepeno će se na području današnje Slavonije i Baranje razviti reformirani nauk, iako je na početku bio evangelički. Ova činjenica bi se mogla objasniti i time što Reformirana Crkva njeguje identitet naroda gdje djeluje, dok su Evangeličke Crkve pretežno vezane za njemački identitet.

Tiskare reformacijske literature

Iako se reformacijska misao i književnost nije mogla razviti i opstati — zbog nasilnog i sustavnog zatiranja — treba uočiti te istaknuti značajan doprinos koji su za hrvatsku kulturu dale dvije tiskare. Prva u Urachu, a druga u Nedelišću. Njihov doprinos je velika duhovna ostavština i kulturno postignuće, najvećim dijelom, zagubljena, uništena i spaljena.

Tiskara u Urachu

Prema podacima, koje je među prvima predstavio Franjo Bučar, u Urachu (danas Bad Urach, u Saveznoj državi Baden-Württemberg u Njemačkoj), Tübingenu, Regensburgu **od 1561. do 1565.** te nešto malo ranije (1555.) tiskano je nevjerojatnih, čak i za današnje standarde, **25000 hrvatskih reformacijskih knjiga** pretežno evangeličko-luteranskog smjera. Tiskano je 30 naslova na hrvatskom jeziku tog doba i to na glagoljici (13), latinici (9) i ćirilici (8). **Ukupno je tiskano 43 naslova na hrvatskom, slovenskom i talijanskom jeziku.** Najviše je tiskano djela od Hrvata Stipana Konzula i Antun Dalmatina njih 28. Konzul ih je priredio najviše pored navedenog tri sam, te još četiri s drugima. Među ostalim autorima navode se: Slovenac Primož Trubar s Vergerijem tri naslova, te Vergerije dva sam, te Dalmatin, Jurčić, Cvečić, Merčerić, bilo kao samostalni ili s drugima.

Tiskara je osnovana za potrebe tiskanja knjiga na hrvatskom i slovenskom jeziku te će pomoći u postavljanju temelja za razvoj slovenskog jezika. Ideja je bila i južnoslavenska misija tj. promicanje reformacijske misli među narodima današnje: Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije te širenje vjere među Turke.

Za utemeljenje i rad ove reformacijske tiskare ključne su četiri osobe: biskup Petar Pavao Vergerije ml. (str. 35) koji je bio idejni i motivacijski pokretač, barun Ivan III. Ungnad Weissenwolf (str. 18.) koji je cijeli poduhvat financirao, vojvoda Kristof Württembergški te car Maksimilijan II. Želja im je bila reformacijsko kršćanstvo predstaviti i približiti na narodnom jeziku. Željeli su evanđeosku poruka prenijeti do Carigrada. Tamo se je govorio i hrvatski jezik jer su Turci na desetke tisuće Hrvata odveli u ropstvo, a rabila se je i ćirilica zbog slične sudbine Srba iz Srbije.

Tiskara je imala više suradnika od kojih su dvojica ključni. Bio je to utemeljitelj slovenskog pisma svećenik **Primož Trubar**, na temelju njegove osobne knjižnice utemeljena je i prva knjižnica u Ljubljani. Drugi je bio svećenik **Hrvat Stipan Konzul iz Buzeta**.

Pored navedenih treba spomenuti i druge Hrvate suradnike u toj tiskari: Antuna Dalmatina Aleksandrovića (svećenika iz Istre), Grgura Vlahovića (prevodio je *Sveto pismo* starog zavjeta), Juraja Cvečića, Juraja Jurčića, Matiju Živića, Matiju Pomazanića, Đuro Drinovačkog, Leonarda Merčerića i druge.

Postojalo je razmišljanje da se tiskara prenese u Ljubljanu, što je poticao Primož Trubar. Mislilo se da bi od tamo lakše tiskali i promicali reformacijsku misao. Slovenija nije postojala kao država pa nije mogla samostalno odlučivati o zakonskom progonu, a kranjski staleži su bili blagonakloni prema reformaciji. Hrvatska je, iako okupirana od Turaka te pod habsburškom upravom, bila država. Sabor je naginjao Rimskoj Crkvi i davao podršku rimskoj inkviziciji. Ipak nastojanja oko premještanja tiskare nisu se ostvarila zbog velikih troškova. Nakon smrti baruna Ivana III. Ungnada Weissenwolfa tiskarski rad će zamrijeti.

Tiskara u Nedelišču

Tiskara u Nedelišču djelovala je od 1570. do 1587., a potom je premještena u Gradišće. Osnovao ju je Hrvat i domoljub knez Juraj Zrinski. Razlog utemeljenja bio je prosvjećivanje hrvatskog naroda i promicanje pobožne literature. Njezin značaj je i u tomu što je to bila, jedno vrijeme, jedina tiskara na području Hrvatske. Bilo je to oko 1586., kada je premještena u Varaždin, budući su se ugasile tiskare u Senju, Rijeci, i Zagrebu. Tiskano je više hrvatskih reformacijskih knjiga koje su većinom uništene, a tiskane su i pravne knjige. Uspješnu karijeru je ostvario tiskar Janez Manlius koji je tiskao hrvatske knjige od 1575. do 1580. te nastavio djelovati u Mađarskoj. Pored njega značajan je putujući kalvinski tiskar Rudolf Hoffhalter rođen u Zürichu 7. prosinca 1550. On je na poziv kneza došao u tiskaru 1574. te tiskao djela među kojima i teološke radove reformatora Mihaela Bučića. Tiskari

je prijetila rimska inkvizicija, koja ju je namjeravala opljačkati ili uništiti, pa ju je morao skloniti u Eberavu (hu. Monyorókerék), Austrija pokrajina Gradišće. Pretpostavlja se da je najkasnije do 1590., možda i nešto ranije odonuda premještena.

Zatiranje vjere

Uništavanje kršćanske reformacije među Hrvatima poticali su moćni pojedinci, političari, redovi (isusovci, pavlini, franjevci, dominikanci), mnogi svećenici, pojedini biskupi: biskup Nikola Stjepanić Selnički (1598. — 1602.), biskup Šimun Bratulić (oko 1550. — 4. svibnja 1611.), biskup Benedikt Vinković (1581. — 1642.), biskup Martin Borković (1597. — 1687.), ban Toma Erdödy († 1615.) i mnogi drugi. **Bila je to organizirana, sustavna i dosljedna hajka, a cilj jasan: prozelitizirati, protjerati, popljačkati pa ako treba i pobiti sve Hrvate reformatore i reformacijske kršćane.**

Biskup Pečuha i ban Đuro Drašković († 1578.) istaknuta je osoba i začetnik protureformacije u Hrvatskoj. Poticao je i promicao progon te zatiranje kršćana reformacije. On je odgovoran za ozakonjivanje pljačke imovine, a reformacijski vjernici su stavljeni izvan Zakona. U praksi je to značilo otimačinu i linč bez odgovornosti počinitelja. Drašković je nesumnjivo ostavio velikog traga na uništavanju i progonu Hrvata reformacijskih kršćana koji nisu željeli biti pod vlašću biskupa Rima tj. pape. Na Koncilu u Tridentu održao je govor (27. kolovoza 1562.) te tražio pričest pod obje prilike i ženidbu svećenstva, a to su, između ostalog, zagovarali i reformatori. Njegovi prijedlozi su odbačeni pa pravi radikalni zaokret te od potencijalnog reformatora postaje revolucionarni progonitelj.

Biskup Nikola Stjepanić Selnički (1598. — 1602.) pismeno se je žalio Caru Rudolfu (5. svibnja 1601.) na hrvatskog kneza Jurja Zrinskog jer mu nije davao dovoljno novca i materijalnih darova. Biskupa je jako ljutilo što je to provodio u Međimurju i Ozlju jer su to bili značajni prihodi za Stjepanića. Zamjerio je i to što je maknuo papine propovjednike te postavio reformatore. Žalio se je i na izvjesnog laika Benedikta Blažekovića, gorljivog vjernika i propovjednika, da širi kalvinizam po Gradecu u Zagrebu. Njemu je jako zamjerio što je govorio protiv materijalnog bogatstva njegovih svećenika. **Na Sinodi u Zagrebu 9. srpnja 1602.** uspio je nametnuti odluke: o žestokom progonu vjernika reformacije, svećenicima strogo zabranjuje ženidbu, zabranjuje čitanje nepoćudnih knjiga na udaru je posebno reformacijska književnost, laicima je zabranjeno primanje pričesti pod obje prilike — suprotno nauku Gospodina Isusa Krista! **Sve to će biti uvod u zatiranja kalvinizma i luteranizma koja će potvrditi Sabor dvije godine kasnije.**

Političari tog doba bili su, uglavnom, u podređenom odnosu prema stranim vladarima, a gorljivo su dokazivali svoju »samostalnost« promičući vjersku isključivost. Car Rudolf 1. **svibnja 1604.** donio je restriktivan zakon protiv reformacijskih kršćana. Sabor, kako bi se dodvorio Caru **5. srpnja 1604.** potiče progon hrvatskih reformatora, potvrđuje inkviziciju, uz to dodaje i veće restrikcije od carskih. **Car udovoljava te potvrđuje Zakon 16. siječnja 1608.** Nakon toga počinje sustavan i dosljedan progon Hrvata kršćana reformacije.

Dvije stotine pedeset i pet godina (1604. — 1859.) trajalo je iskorjenjivanje, zatiranje i uništavanje reformacije u Hrvatskoj. Na meti su bili svi nepoćudni, a posebno reformirani-kalvini te evangelići-luterani. Brisanje iz narodnog pamćenja i odbacivanje, pretežno, traje do danas.

Tek će se poslije 1859. dopustiti ponovno naseljavanje vjernika reformacije, i to uglavnom etničkih manjina i doseljenika. Do tada će velika većina Hrvata reformacijskih vjernika biti protjerana, pobijena ili prozelitizirana, a mnogi će postati dijelom drugih kultura (ponajviše Mađarske). Hrvati su izgubili puno na duhovnom i genetskom planu zbog pogrješnih odluka i grijeha religijskih i političkih struktura tog doba.

Sabor je dosljedno i sustavno odbacivao svaki pokušaj reforme, a kako je u pitanju religije bio samostalan, provodila se sustavna segregacija Hrvata reformacije. **O veličini i rasprostranjenosti reformacijskog kršćanstva svjedoči i činjenica da je donošeno više zakona, te se je sustavno zatirala reformacija, pored navedenog postoje i druge zakonske odredbe iz: 1636., 1687., 1715., 1723., 1741., 1799.** Zakoni su išli ka nasilnoj prozelitizaciji, protjerivanju, pljački te ako je potrebno i ubijanju Hrvata kršćana reformacije s područja današnje Hrvatske. Bilo im je zabranjeno posjedovati imovinu, imati službu, a to se je odnosilo i na sve druge nacije: Mađare, Nijemce, Čehe itd. Ukoliko su bili evangelići ili reformirani bili su izvan zakona. Zakone su poticali rimski inkvizitori, a provodile političke i religijske strukture. Organizirana hajka i progon održavan je na cijelom području današnje Hrvatske sustavno, i dosljedno.

Mađari, iako većina katolici, imali su velik broj vjernika reformirane konfesije. Oni su Hrvatima reformirane vjeroispovijedi od samih početaka reformacije nastojali pomoći. Primjer je pokušaj Mađara da pomognu Hrvatima za vrijeme Leopolda II. 1791. ne bi li se omekšala segregacija. U više nastupa tijekom godina pokušali su pomoći vjernicima. To je pratilo žestoko protivljenje čak po cijenu rata i odcjepljenja od Ugarske. Tadašnji hrvatski ban Ivan Erdödy žestoko je ustao i nije dopustio slobodu vjeroispovijesti Hrvatima, te je promicao interese rimske inkvizicije.

Ipak, postojala je skupina onih koje bi mogli kolokvijalno nazvati kripto kalvini i luterani. Kada je nastupio žestok progon vjernika mnogi su potajno

vjerovali, molili i proučavali *Sveto pismo*, takvih je bilo i među svećenstvom. Iako se većina vjernika reformacijskih vjeroispovijedi — zbog nasilja i zlostavljanja — o čemu uostalom bez skrivanja i srama svjedoče i sami progonitelji, protjerana ili prozelitizirana te nasilno vraćani u okvire prevladavajuće religije jedan dio je potajno održavao vjeru u Boga. To je bio i jedan od čimbenika koji je omogućio opstanak biblijske pobožnosti, te će pored političkih promjena koje je uveo Josip II., te kasnije potvrdio Hrvatski sabor pomoći opstanku i sramežljivom povratku reformacijskog kršćanstva.

Proširena teza da Hrvati nisu prihvaćali kršćansku reformaciju, iako rasprostranjena i ukorijenjena, nije točna! Točno je da su reformacijski kršćani tijekom turske okupacije očuvali te promicali vjeru u Boga i biblijsko-apostolsko kršćanstvo. Točno je da su mnogi Hrvati vjerovali u Boga i željeli duhovni napredak svojoj domovini i da je među njima bilo puno reformacijskih kršćana. Sve to potkrepljuju sustavno donošeni zakoni protiv reformacijskih kršćana, sudski procesi i progoni protiv reformacijskih vjernika.

Reformacijska misao je u biti navještaj evanđeoske poruke Gospodina Isusa Krista koja nije temeljena na privatnim objavama ili fantazijama, nego na nauku *Svetoga pisma* na narodnom jeziku. Reformacijski propovjednici prenosili su Božje istine na temelju *Biblije* i zato su zadobili pozornost naroda. Bogoštovlje na narodnom jeziku imalo je posebnu važnost u tim nastojanjima. Iako su djelovali popovi glagoljaši njihova služba, baš kao i reformacijskih propovjednika, bila je ograničavana i sputavana. Hrvati su od reformatora Mađara i Nijemaca dobivali podršku, te su posebno iz Slavonije išli na studije po reformacijskim zemljama toga vremena.

Sustavna segregacija, fanatičan i dosljedan progon vjernika reformacije dao je plodove koje su rimski inkvizitori htjeli — kršćanska reformacija je skoro uništena. Ipak, nisu je uspjeli iskorijeniti iz hrvatskoga naroda. Iako je rimska inkvizicija započela ovaj proces i progone, treba istaknuti da ga velika većina rimokatolika nije podržavala, a religiozni katolici su bili i protiv! Radilo se o manjem broju dobro organiziranih političko-religioznih nasilnika koji su u reformaciji vidjeli prijetnju za svoje političke interese. Biblijska izreka kaže: »Ono što tko sije — to žanje!« tako je i u ovom slučaju. Zbog grijeha moćnih pojedinaca, nerazumnih odluka i progona hrvatskih reformatora (kalvina i luterana) naš narod je, a to se vidi i danas, duhovno uglavnom išao iz lošeg u gore. Vrhunac će biti uspostava bezbožničkog i totalitarističkog sustava kojega su promicali, na ovim prostorima, »duhovna djeca« Rimske Crkve, a oni će na kraju progoniti sami »svoje« baš kao i na primjeru Francuske revolucije. Ovaj primjer iz hrvatske povijesti trebao bi biti upozorenje za buduće naraštaje!

Treba istaknuti da su se papa Ivan Pavao II., te papa Franjo ispričali za zločine koje su njihovi pripadnici učinili. U Hrvatskoj se odjek tog

kajanja nije previše čuo, a kamoli ponavljao. Zbog toga je potrebno istaknuti riječi kajanja pape Franje, za pljačku, progone, i pokolje više tisuća kalvinskih vjernika Italije, koje je izrekao 22. lipnja 2015., u Valdeškoj Crkvi u Torinu koja je punopravna članica Svjetske zajednice Reformiranih Crkava.

Bolje stanje

Bolje društvene okolnosti počinju za vladavine katoličkih monarha Marije Terezije i posebno Josipa II. **Car je 25. listopada 1781. donio Edikt o vjerskoj toleranciji.** Njegovo, pravno, provođenje u Hrvatskoj pričekati će više od pola stoljeća.

Ova »druga reformacija« neće biti hrvatska jer su se Hrvati reformacijski vjernici raselili; poneki dragovoljno, a većina nasilno vraćeni u okvire prevladavajuće religije te je sustavno branjena sloboda savjesti i vjeroispovijesti. Potrebno je uočiti kako će segregacija biti i dalje na snazi, te će se Hrvati uglavnom »reformirati« ženidbom ili udajom, manji dio obraćenjem; ali će oni, u velikoj većini slučajeva, biti sustavno stigmatizirani.

U drugoj polovici 18. stoljeća bilježi se ustrojavanje reformacijskih crkvenih općina na području tadašnje Slavonije. Primjer: naseljenici iz Slovačke, Stara Pazova 1770., te 1790. Nova Pazova, Nijemci. Postojale su i one koje su tada već dugo djelovale kao što je Korog (Korođ) gdje Reformirana crkva djeluje od vremena reformacije te je imala svoju školu i groblje, ili Reformirana crkva Retfala (Osijek) koja ima bogomolju izgrađenu sredinom 18. st., te školu i groblje. One su i danas u sastavu Reformirane kršćanske kalvinske Crkve u Hrvatskoj. Ustrojavanje crkvenih općina bit će zaustavljeno do sredine 19. st., a tada će rasti do 1918. Nakon uspostave monarhističke Jugoslavije ponovo nastupa teško i sve gore vrijeme za reformacijske kršćane. Treba istaknuti da je reformirano kršćanstvo u Baranji, od vremena reformacije, bilo uspješno, a zajednice su opstale, iako smanjenog broja, do danas.

Istjerivanjem turskih okupatora naseljavaju se različite nacije kako bi u bogatoj slavonskoj ravnici pronašle bolji život. Pored Hrvata, tu su Mađari, Njemci, Slovaci, Česi, Srbi itd. Uglavnom se naseljavaju katolici i pravoslavci te jednim dijelom i reformacijski kršćani (reformirani i evangelici).

Za vladavine bana Franje Balaša, koji je bio reformacijski kršćanin, 1791. ublažena je zakonska odredba protiv vjernika iako uz veliko protivljenje rimske inkvizicije. Spominje se 300-tinjak reformacijskih obitelji koje su tada živjele u današnjoj Hrvatskoj uglavnom na području Slavonije. Njih navodi izvjesni povjesničar Belohorsky, a citira Franjo Bučar. No to je bila rijetka iznimka,

koja je morala biti dopuštena od habsburških monarha.

Zanimljiv je i primjer jedne zajednice u Novom Selu kod Vinkovaca. Tamo se je 1819. naselila skupina evangelika iz Würtenberga. Spominje se 80 njemačkih obitelji. Ova zajednica nije imala nikakvu pravnu zaštitu te je bila izvan zakona, ali su živjeli i bili tolerirani. No to nije bilo uvijek i svugdje. Npr. u Zagrebu je sredinom 19. st. bilo reformacijskih vjernika (evangelici i reformirani) i smjeli su tamo živjeti. U Osijeku im je bilo zabranjeno, ipak, to područje je imalo reformacijskih kršćana tako je u Retfali, današnja osječka četvrt, bila velika reformirana zajednica, s crkvom, školom i grobljem koja djeluje do danas u okviru Reformirane kršćanske kalvinske Crkve u Hrvatskoj.

Dakle, reformacijski kršćani — uz posebnu stigmatizaciju Hrvata — imali su gotovo pa nepodnošljive uvjete za život te su bili sustavno zlostavljani od rimskih inkvizitora i njihovih sljedbenika te mnogih političari toga doba.

Patent o vjerskim pravima i zakonska zaštita

Patent o vjerskim pravima reformacijskih kršćana (Protestantski patent) donesen je **1. rujna 1859.**, a počinje se provoditi od 10. siječnja 1860. **Hrvatski sabor je zajamčio potpunu slobodu i ravnopravnost vjernicima augsburške-evangeličke i helvetske-reformirane vjeroispovijedi dana 6. ožujka 1866.** Brojnije ustrojavanje crkvenih općina na području Hrvatske započinje nakon donošenja odluke bana Josipa Šokčevića (Vinkovci 7. ožujka 1811. — Beč 16. prosinca 1896.) 1. ožujka 1867., a ona se je odnosila na evangeličke i reformirane vjernike.

Prema popisu pučanstva građanske Hrvatske iz 1857., ne računajući vojno osoblje, vjernika augsburške vjeroispovijedi bilo je 504, a vjernika helvetske vjeroispovijedi 4366 (od toga u Osječkoj županiji 4257). Porast reformacijskih kršćana nastavlja se posebno značajnijim naseljavanjem evangelika, tada velikim brojem vojnog osoblja. Tada je bio i veliki porast ukupnog stanovništva pa su rast imale sve konfesije. **Prema popisu iz 1870.** na području tadašnje Hrvatske uz Slavoniju živjelo je 1 838 198 građana od koji su 70 posto bili katolici, 27,8 posto pravoslavni, grkokatolika je bilo 0,52 posto, Židova 0,54 posto.

U taj broj ubraja se 0,71 posto evangelika ili 12 970 vjernika, te 6 941 ili 0,38 posto reformiranih. Iako su reformacijski kršćani tada bili velika manjina, njihov ukupni broj je značajan pa je zaključak da su počeli davati doprinos razvoju hrvatskog društva.

Početak dvadesetog stoljeća bilježi daljnji porast reformacijskih kršćana. Tome pogoduje daljnje naseljavanje etničkih manjina, koji su većina bili rimokatolici, ali uz značajan postotak reformacijskih kršćana: Nijemci, Mađari, Slovaci i Česi.

Prema podacima, koje navodi Franjo Bučar, 1901. je na području Hrvatske bio značajan broj reformacijskih kršćana. U Baranji i Slavoniji (koja je imala nešto drugačije granice) bilo je cijelih mjesta reformacijskih zajednica, i taj relativno veliki porast nastavlja se do I. svjetskog rata. **Godine 1901. bilo je deset Evangeličkih crkvenih općina s približno 25 000 vjernika, te osam Reformiranih crkvenih općina s 10 000 vjernika na prostoru Slavonije toga doba (Vjestnik 1901.).**

Bilo je i unijatskih crkvenih općina. Prema Godišnjaku evangeličke crkvene općine Zagreb iz 1901. spominje se 151 mjesto u kojemu su bili reformacijski kršćani. **Crkvena općina Zagreb, bila je središnja zajednica za Hrvatsku, imala je 2844 vjernika od toga 1683 augsburške-evangeličke i 1161 helvetske-reformirane vjeroispovijedi,** te je obuhvaćala filijale u: Bjelovaru (725), Kutini (198), Karlovcu (63), Mlinskoj (386), V. Pisanici (314), Varaždinu (48), Komarskim Moravicama (23), Petrinji (28), Sisku (26), Vrbovacu (57), te rasijane vjernike u 75 sela s 311 članova. Zagreb je imao 470 vjernika od kojih je bilo 360 augsburške vjeroispovijedi (luterani), i 110 helvetske vjeroispovijedi (kalvini). Pučka škola je osnovana 1888., imala je 100 djece te se je učio njemački i hrvatski jezik. Djelovala je u zgradi Crkvene općine koja je izgrađena 1884.

Reformirana kršćanska kalvinska Crkva — na području današnje Hrvatske — je 1941. imala 30 crkvenih općina i filijala, više od 15 škola te više od 14 000 vjernika, sedam općina je bilo njemačkog govornog područja, većina mađarskog, a nekoliko češkog i hrvatskog. Njemačke su uništene za vrijeme ili poslije II. svjetskog rata od strane komunista. Najveća crkvena općina tog vremena bila je u Osijeku (Retfala) s više od 1100 vjernika, druga je bila Crkvena općina Lug s više od 900. Imala je 19 punovremenih svećenika-župnika. Ona je tada bila djelom Reformirane kršćanske Crkve u Jugoslaviji, a središnjica je bila u Feketiću (Vojvodina). Crkva je bila ustrojena u četiri seniorata: Južni njemački, Istočni, Zapadni i Sjeverni. Brojila je više od 51 000 vjernika, prevladavali su Mađari uz veliki broj Nijemaca (oko 11 000), nešto Čeha, Slovaka, Hrvata i dr.

Evangelička Crkva na području današnje Hrvatske 1941. bila je dijelom crkve u Jugoslaviji koja je tada imala osam Seniorata: Bački, Banatski, Beogradski, Bošnjački, Srijemski, Njemački u Sloveniji, Savsko-banatski, Prekmurski. Prvi evangelici u većem broju naseljavaju se krajem

18. stoljeća. Evangelička-luteranska Crkva u Jugoslaviji je 1939., a temeljem crkvene statistike, brojila oko 108 000 vjernika u navedenim senioratima. **Na području današnje Hrvatske bilo je, u navedenom vremenu, oko 17 000 evangelika.**

Evangelici i reformirani u Hrvatskoj i okolnim zemljama imaju značajan porast. Svojom djelovanjem stvaraju pozitivno društveno okruženje, iako su većina »što silom, a što milom« izolirani. Sa sobom donose radni elan i želju za uspjehom, tu im se nude mogućnosti koje nisu imali u svojim državama odakle su »trbuhom za kruhom« kao poljodjelci, obrtnici, državni službenici te veleposjednici došli u današnju Hrvatsku.

Reformacijske crkvene općine su se financirale same, uz značajnu pomoć države, te Njemačke, Mađarske, Švicarske, SAD-a, itd.

Doba komunističkog totalitarizma

Vrijeme vladine jugoslavenskih komunista donijelo je mnoge nevolje i veliku pljačku crkvene imovine. Pljačku i progone je organizirala Komunistička partija, a provodili njezini sljedbenici i titoisti. Oni su načinili štetu koja se mjeri u milijardama kuna. **Više od trideset škola i dječjih vrtića je pokradeno na području Hrvatske i Vojvodine, tisuće hektara zemlje, pojedini crkveni objekti i groblja su desekrirana, a vjernici su živjeli pod pritiskom.** To je vrijeme značajnog raseljavanja reformacijskih kršćana s tih područja.

Arhivski zapisi iz tajništva Sinode Reformirane kršćanske kalvinske Crkve u Hrvatskoj bilježi tri crkvena popisa (1958., 1968., 1978.) sa područja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije koji potkrepljuju iznesene tvrdnje. U njima se navodi postojanje tri crkvene oblasti ili Baranjsko-slavonski Seniorat, Bački Seniorat i Banatski Seniorat. Tada je na navedenom području Hrvatske, Slovenije i Vojvodine bilo 21 središnjih crkvenih općina odnosno 73 crkvene općine i zajednice. Vidljiv je pad vjernika s 31 183 (1958.) na 22 406 (1978.). Prema tim crkvenim statistikama na području današnje Hrvatske i pet crkvenih općina Slovenije odnosno Baranjsko-slavonskom Senioratu bilo je 31 crkvena općina i zajednica i 7 središnjih Crkvenih općina, od toga 5 u Sloveniji. Vjernika je u Baranjsko-slavonskom Senioratu tj. području današnje Hrvatske bilo: 7044 (1958.), 6124 (1968.), 5440 (1978.), od tog broja 400-tinjak u Sloveniji. Ove brojke, također, govore u prilog represiji koja je bila organizirana od komunističkog režima.

O vremenu komunističke strahovlade donosimo svjedočanstvo iz ožujka 2012. sa službene web stranice Reformirane kršćanske kalvinske Crkve u

Hrvatskoj.

»Tijekom jugo-komunističke vladavine sljedbenici ateističkog totalitarizma su poticali različite oblike segregacije i zločine temeljene na vjerskoj i nacionalnoj netrpeljivosti te ideološkoj različitosti. Ostatci tih struktura, koji danas djeluju u različitim slojevima društva, i dalje od žrtve stvaraju zločince, a od rješenja problem!

To je vidljivo i na primjeru Reformirane Crkve. Unatoč tomu što je zajednica vjernika proživjela neviđenu pljačku i otimačinu imovine tijekom komunizma, a zatim i terorističko razaranje tijekom Domovinskog rata i danas postoje oni koji kroz društvene strukture vjernike žele proganjati te predstavljati u negativnom svjetlu. Tako i dalje od žrtve stvaraju nasilnika kako bi na taj način umirili svoju savjest i prikrili zločine.

Potrebno je istaknuti da je samostalna Republika Hrvatska smogla snage i počela rješavati grijeh prijašnjeg sustava. Na ovaj se način pokazuje voljnost i odmak od zločinačke povijesti. No valja istaknuti kako je samo mali dio pokradene imovine vraćen i to uglavnom u porušenom ili lošem stanju, a nepravda se teško može ispraviti. Pravda će biti zadovoljena kada se vrati sva imovina, svi objekti, i sve dovede u stanje kakovo je bilo prije krađe te isplati odšteta za više desetljeća korištenja te imovine.

Skoro svim crkvenim općinama Reformirane Crkve je u vremenu od 1946. nadalje sustavno pljačkana imovina. Valja jasno reći kako su vjernici kupovali imovinu svojim donacijama, zgrade izgrađivali svojim radom za potrebe Crkvenih općina, a ta je imovina bila privatno vlasništvo Crkve. Nadalje, treba istaknuti kako je više njih prestalo djelovati, a imovina nije vraćena. Otimačina koja je tada organizirana kroz sustav, ali i mimo njega do danas nije ispravljena.

Ističemo primjere ukradene imovine u: Suzi, Kotlini i Vardarcu. Neki su objekti škola Reformirane crkve vraćeni (Vardarac, Suza, Kotlina, Lug, Zmajevac, Osijek-Retfala), ali na žalost većina u izuzetno lošem stanju i opasnom za korištenje.

Primjera radi navodimo zgradu u Zmajevcu koja je bila u toliko lošem stanju da je poklonjena lokalnoj samoupravi na korištenje budući da Crkvena općina nije imala sredstava za uređivanje. U Suzi je stanje bolje s obzirom da je oduzeta škola bila preuređena u stambeni prostor u kojem su živjeli učitelji. Prostor zgrade u Kotlini godinama nitko nije koristio. U Lugu je škola bila u toliko derutnom stanju da su je srušili kako bi na njenom mjestu sagradili pastoralni centar. U Crkvenoj općini Vardarac isto je teška situacija, ali se više objekata polako obnavlja uz pomoć vjernika, raznih udruga i općine.

Na mjestima na kojima su škole ukradene, ali se i danas koriste imovina nije vraćena. Dakle, vraćene su one zgrade koje su bile zapuštene, u lošem stanju ili nisu više u uporabi.

Potrebno je naglasiti, jer se o tome u javnosti ne zna ništa, kako je za vrijeme komunističke vladavine Reformiranoj Crkvi oduzeto puno imovine i više škola, a neka su groblja devastirana.

Do sada je vraćen veći dio imovine sljedećim Crkvenim općinama ili gdje su nekad djelovale: Nijemci, dio naknade u Jankovcima i Čačincima, Velika Pisanica, Brekinska, Kopačevo, Bilje, Vardarac, Lug, Kneževi Vinogradi, Karanac, Kamenac, Kotlina, Suza i Zmajevac. Nažalost, kako su neke crkvene općine ugašene, a vjernici se raselili ili su protjerani veći dio imovine nije vraćen, pravedna odšteta se tek očekuje u budućnosti.«

Republika Hrvatska

Posljedice Domovinskog rata (1990. — 1995.) ostavile su velikog traga na crkve reformacije, posebno na Reformiranu kršćansku kalvinsku Crkvu. Više od pedeset posto preostale imovine je uništeno, i opljačkano od strane agresora i terorista. Značajan broj vjernika se raselio i pronašao novi dom u drugim državama.

Demokratska Hrvatska napravila je, na pravnoj i zakonskoj razini, veliki iskorak u zaštiti i promicanju vjerskih prava te je dobar primjer i uz bok naprednih zemalja. Velike i male vjerske zajednice, kršćani i nekršćani, primaju pomoć, a počeli su ju dobivati: adventisti, baptisti, evanđeoski, karizmatici, kristovci, pentekostalci, itd. Nedavno su trojica predstavnika pentekostalnih i protestantske zajednice osnovali koaliciju kako bi ostvarili materijalne interese. Iako im vjerska prava nisu bila ugrožena, Republika Hrvatska (2014.) je i njima dala pomoć kako bi mogli nastaviti djelovati.

Vjerska prava su zaštićena Općom deklaracijom, konvencijama, Ustavom i zakonima. Ustav Republike Hrvatske izriječno ističe zaštitu vjerskih prava.

»Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama. Svi su pred zakonom jednaki.« (Članak 14.)

»Jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijedi i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja.« (Članak 40.)

»Sve vjerske zajednice jednake su pred zakonom i odvojene od države. Vjerske zajednice slobodne su, u skladu sa zakonom, javno obavljati vjerske obrede, osnivati škole, učilišta, druge zavode, socijalne i dobrotvorne ustanove te upravljati njima, a u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države.« (Članak 41.)

U nakani rješavanja pravnog položaja malih vjerskih zajednica te njihova djelovanja **donesen je Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica u Hrvatskom saboru na sjednici 4. srpnja 2002.**

Ističe se sljedeće: »Vjerske zajednice samostalno i slobodno određuju unutarnju organizaciju; tijela upravljanja, njihovu hijerarhiju i nadležnosti; tijela i osobe koje predstavljaju vjersku zajednicu i njene organizacijske oblike; sadržaj i način očitovanja vjere; održavanje veza sa svojom središnjicom i drugim vjerskim zajednicama; udruživanje s drugim vjerskim zajednicama; i druga pitanja svoga djelovanja u skladu s Ustavom Republike Hrvatske.« (Članak 2.)

Vlada Republike Hrvatska sklopila je Ugovor zajedničkim interesima sa svim zajednicama koje su to željele (muslimani, židovi, starokatolici, pentekostalci, evanđeoski, baptisti, kristovci, adventisti itd.). Rimokatolička Crkva ima poseban status i međunarodne ugovore (Vatikanski ugovori iz 1997. i 1998.) te je ona prva riješila odnos s Republikom Hrvatskom nakon komunističkog totalitarizma.

Dana 4. srpnja 2003. sklopljen je Ugovor od zajedničkog interesa između Vlade i Reformirane kršćanske (kalvinske) Crkve i Evangeličke Crkve. Prihvaćen je prijedlog da bude jedan ugovor za te dvije crkve, uređeni su odnosi te je vraćena većina prava koja su derogirana tijekom komunističkog totalitarizma. Republika Hrvatska vraća oduzetu imovinu, zemlju, škole te ispravlja grijeh i zločine komunističkog sustava.

Ugovor ističe: »Želeći urediti odnose na području odgoja, obrazovanja i kulture, te dušobrižničku skrb za vjernike u kaznionicama, zatvorima i odgojnim zavodima, bolničkim zdravstvenim ustanovama i ustanovama za socijalnu skrb, u nastojanju osiguranja materijalnih uvjeta za vjersko djelovanje. Imajući u vidu njihove uloge u vjerskom, kulturnom i obrazovnom području, u namjeri stvaranja i održavanja boljih uvjeta vjerskog djelovanja, u cilju uzajamne suradnje za dobrobit svih građana bez obzira na vjersko uvjerenje, pozivajući se na odredbe Ustava Republike te međunarodne konvencije i standarde.«

Na temelju navedenih premisa potpisan je Ugovor koji ima 23. članka. Ovim Ugovorom Republika Hrvatska je okajala grijeh prošlosti te postavila pravne okvire za djelovanje Crkava reformacije, te svih drugih zajednica sa

kojima je potpisala slične dokumente.

Osvrćući se na trenutno stanje Crkava reformacije potrebno je uočiti sljedeće.

Vodstvo Evangeličke (luteranske) Crkve u Hrvatskoj je izvan međunarodnih evangeličkih i ekumenskih udruženja. Prema provjerenim podacima i do kraja 2016., vodstvo nije prepoznato i priznato te dijelom najuglednije i krovne organizacije, Svjetske luteranske federacije. Odnosi s Republikom Hrvatskom su dobri. Crkva ima 12 crkvenih općina te nekoliko svećenica i svećenika. Broji oko 3500 krštenih duša od kojih su većina Slovaci iz Iloka te putem njih imaju suradnju s Evangeličkom Crkvom u Slovačkoj, a druga je najveća Crkvena općina Zagreb. Najstarija crkvena općina i jedina koja ima slijed od vremena reformacije je u Legradu. Vodstvo je predano očuvanju postojećeg stanja, uz neke radikalne stavove i praksu. Posljednjih nekoliko godina stavili su se u službu gay propagande te podržavaju i promiču homoseksualizam i lezbijstvo. Imaju transrodnu svećenicu, bivšeg katoličkog vjeroučitelja, koja je promijenila spol. Njeguju blisku suradnju sa antireformacijskim i anabaptističkim zajednicama, uključuju se u ekumenske molitve u Hrvatskoj, te imaju nekoliko misionara iz Finske radijske-misijske organizacije.

Reformirana kršćanska kalvinska Crkva u Hrvatskoj ima oko 4000 krštenih duša, 23 Crkvene općine, 12 svećenika (osam muškarca i četiri žene), 50-ak prezbitera. Po etničkoj strukturi prevladavaju Mađari uz Hrvate, Čehe, i ostale. Crkva je dijelom više međunarodnih organizacija i time je pokazala izvorni reformacijski slijed. **Punopravna je članica, s pravom glasa, sljedećih udruženja: krovne organizacije Svjetske zajednice Reformiranih Crkava, Vijeća Reformiranih Crkava Europe, Generalnog konventa, Zajednice Protestantskih Crkava Europe, Konferencije europskih Crkava.** Aktivna je interkomunijski i ekumenski, u inozemstvu i tuzemstvu. Tijekom Domovinskog rata veliki broj kalvina branio je Hrvatsku, organizirao humanitarnu pomoć te sudjelovao u zbrinjavanju više desetaka tisuća prognanika u Mađarskoj. Društveno su angažirani te su od uspostave moderne Hrvatske dali više saborskih i više desetaka lokalnih dužnosnika. Crkva stoji na stajalištu biblijsko-konfesionalnog nauka te promiče brak kao zajednicu muškarca i žene te je dala podršku ustavnomu definiranju braka kao zajednice muškarca i žene.

Posljednji popis i zaključak

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Popisa pučanstva iz 2011. u Republici Hrvatskoj živi 4 284 889 stanovnika u 20 županija i Gradu

Zagrebu, 129 gradova, 429 općina, i 6756 naselja.

Popis donosi, između ostalog, heterogenu skupinu koja se naziva protestanti, a koja uključuje crkve i zajednice koje nasljeđuju kršćansku reformaciju u vrlo širokom smislu te riječi. Trenutno broji 14 653 vjernika, a ostalih kršćana je 12 961.

Iako je povijesno protestantizam u Hrvatskoj, zbog segregacije, uglavnom živio i preživio u okviru etničkih skupina (Mađari, Slovaci, Nijemci, Česi), danas je stanje drugačije. **Od ukupnog broja onih koji su svrstani među protestante (14 653)** 8042 je Hrvata, 3444 Mađara, 1242 Slovaka, 494 Nijemaca, 350 Srba, 242 Čeha, 81 Slovenac itd. Ako se pogleda struktura tzv. ostalih kršćana (12 961) može se zaključiti kako su i tu najveća skupina Hrvati njih 10 502.

Općenito se može reći da su hrvatski građani religiozni, 92,96 posto ih je vjerski opredijeljeno (86,3 su rimokatolici), a kršćanska vjera je najveća (91,36 posto).

Reformacija u Hrvatskoj nije dala velikih plodova, zbog navedenih razloga, ali se je ukorijenila i opstala, unatoč temeljitim i nasilnim nastojanjima da se iskorijeni. Posebno su kalvini bili na žestokom udaru. Niti jedna kršćanska zajednica, kao evangelici-luterani i reformirani-kalvini, nije bila toliko žestoko branjena i proganjana. Ta činjenica govori o evanđeoskim temeljima i snazi vjere u Boga tih zajednica! Na njima je da, u nadolazećem vremenu, pronađu poticaj i nađu načine da svoju evanđeosku posebnost i vrijednost čuvaju i promiču u Hrvatskoj.

Autor: Branimir Bučanović, siječanj 2017.